

Δ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ ΡΕΘΥΜΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
(26 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ - 14 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1968)

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΟΥ

Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 26^{ης} Αὐγούστου ἕως τῆς 14^{ης} Σεπτεμβρίου 1968 ἐπραγματοποιήθη ὑπ' ἐμοῦ λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης Κρήτης, κυρίως πρὸς μελέτην καὶ κινηματογράφησιν τοῦ τρόπου ἐργασίας τῶν ἀγγειοπλαστῶν εἰς τὸ χωρίον *Μαργαρίτες* τῆς ἐπαρχίας Μυλοποτάμου, πρὸς δὲ καὶ δι' ἠχογραφήσεως καὶ κινηματογραφήσεως συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου καὶ ἕξ ἐτέρων περιοχῶν τοῦ νομοῦ. Οὕτως εἰργάσθη πλὴν τῶν Μαργαριτῶν καὶ εἰς τὰ χωρία *Μιξόροσμα* καὶ *Σπήλι* τῆς ἐπαρχίας Ἀγίου Βασιλείου, ὡς καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ νομοῦ, τὸ *Ρέθυμνον*.

Κατὰ τὴν ἀποστολὴν μου ταύτην ἐκινήματογράφησα 4 λαογραφικὰ θέματα, περὶ ὧν κατωτέρω, ἠχογράφησα 77 ἄσματα καὶ χορούς καὶ κατέγραψα εἰς Μαργαρίτες σύμμεικτον ὕλην περὶ τοῦ αὐτόθι λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἥτοι: παραδόσεις, ἄσματα, ἐπιδάς (*γηθειές*), δίστιχα, τοπωνύμια, παροιμίας, ὡς καὶ εἰδήσεις περὶ γεωργικοῦ, ποιμενικοῦ καὶ κυνηγετικοῦ βίου, λαϊκῆς λατρείας, ἐνδύματος, οἰκίας καὶ ἰδίᾳ περὶ ἀγγειοπλαστικῆς.

Τὸ χφ., ἐκ σελ. 402, κατεχωρίσθη εἰς τὸ εἰδικὸν βιβλίον μὲ ἀριθμ. εἰσαγωγῆς 3359, αἱ ἠχογραφήσεις ὑπὸ τοὺς ἀριθμ. 15557-15634, τὰ δὲ κινηματογραφηθέντα θέματα κατεγράφησαν εἰς τὸ βιβλ. εἰσαγ. κινημ. ταινιῶν ὑπ' αὐξ. ἀριθμ. 60-62.

Α'. *Οἱ Μαργαρίτες*¹ εὐρίσκονται παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ἰδη

¹ Κατὰ τινὰ παραδόσιν τὸ χωρίον ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς Μαργαρίτας, βασιλίσης τῆς ἐγγύς κειμένης ἀρχαίας Ἐλευθέρας, ἡ ὁποία ἀπὸ θανμασμὸν πρὸς τὸ τοπίον, ἔνθα νῦν οἱ Μαργαρίτες, διέθεσε τὰ κοσμήματά της διὰ τὴν ἰδρυσιν συνοικισμοῦ εἰς αὐτό. Πιθανῶς τὸ χωρίον ὀφείλει τὸ ὄνομά του εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὁμωνύμων ἀνθέων, τὰ ὁποῖα φύονται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὴν περιοχὴν. (Βλ. *Λέσπ. Ποθουλᾶκη*, *Μαργαρίτες Μυλοποτάμου*. Κρητ. Ἔστια, χφ. Α' (1949), τευχ. 8, σ. 7. Πρβλ. καὶ *Ἐμμ. Λαμπρινᾶκη*, *Γεωγραφία τῆς Κρήτης*. Ρέθυμνα 1890, σ. 95).

Παλαιότερον οἱ Μαργαρίτες ἀπετέλουσαν ἔδραν ὁμωνύμου δήμου, αἱ δ' οἰκίαι τῆς τότε κώμης ἀνήρχοντο εἰς 600. (Βλ. *Ἐμμ. Λαμπρινᾶκη*, ἔνθ' ἀν., σ. 96). Σήμερον οἱ κάτοικοι τῶν Μαργαριτῶν ἀνέρχονται εἰς 604 (ἀπογρ. 1961), τὸ δὲ χωρίον ἀποτελεῖ κοινότητα.

(Ψηλορείτη), εἰς τὸ μέσον τοῦ μεγάλου λεκανοπεδίου τοῦ Μυλοποτάμου, ἔχουν δὲ πλουσίαν ἱστορικὴν παράδοσιν¹.

Μέχρι πρό τινος τὸ χωρίον ἀπετέλει ἓν τῶν μεγαλυτέρων κέντρων ἀγγειοπλαστικῆς ἐν Κρήτῃ². Μία ἐκτεταμένη περιοχὴ, τὸ Πάνω Λιβιάδι, νοτίως τοῦ χωρίου περὶ τὰ 500 μ. ἔξ αὐτοῦ, ἦτο πλήρης ἀπὸ τσικαλαργειά, ἦτοι ἐργαστήρια ἀγγειοπλαστικῆς, πολλὰ τῶν ὁποίων σφύζονται ἔτι.

Ἡ ἄσκησις τῆς βιοτεχνίας ταύτης εἰς χρόνους παλαιότερους ἀπετέλει τὴν κυρίαν βιοποριστικὴν ἀσχολίαν διὰ τοὺς περισσοτέρους τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι κατεσκεύαζον ἐκ πηλοῦ παντὸς εἴδους ἀντικείμενα καὶ δοχεῖα διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς χωρικῆς οἰκογενείας.

Ἡ βιοτεχνία ὅμως αὕτη σήμερον εὐρίσκεται καὶ εἰς Μαργαριτες, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Κρήτῃ, εἰς διαρκῆ ὑποχώρησιν, ἀποτελοῦσα ἐπικουρικὸν πλέον ἐπάγγελμα.

Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν, ὅτι κατὰ τὸ 1968 ἐλειτούργησαν ἐνταῦθα περὶ τὰ δέκα ἐργαστήρια, ἔξ ὧν συστηματικῶς τὰ πέντε, κυρίως πρὸς κατασκευὴν σταμνῶν.

Οἱ λόγοι τῆς παρακμῆς τῆς παναρχαίας τέχνης τῆς ἀγγειοπλαστικῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν καὶ εἰς τὸ ἐπίπονον τῆς ἐργασίας, κυρίως ὅμως εἰς τὰ σύγχρονα μέσα ὑδρεύσεως καὶ ἀρδεύσεως καὶ τὴν κατασκευὴν δοχείων οἰκιακῆς χρήσεως διὰ τῆς χρησιμοποιοῦσας ἄλλων πρώτων ὑλῶν, κυρίως τοῦ νάυλον.

Διὰ τοῦτο, πρὸς τὸν σκοπὸν διασώσεως τοῦ παραδοσιακοῦ τρόπου ἐργασίας τῶν ἀγγειοπλαστῶν τοῦ χωρίου, ἐκινηματογράφησα καὶ ἐφωτογράφησα πάσας τὰς

¹ Ὅτε τὸ 1333 ἐπεβλήθησαν νέα φορολογία ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ οἱ Κρήτες ἐξηγέρθησαν κατ' αὐτῶν, ἡ κόμη τῶν Μαργαριτῶν πρώτη ἠρνήθη μετ' ἀντιστάσεως νὰ καταβάλλῃ τοὺς νέους φόρους, προσέτι δὲ ὑπαρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐξελέγη ὁ ἐκ Μαργαριτῶν καταγόμενος Νικόλαος Πρικοσυρίδης ἢ Προκοσύρρης. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν νίκη τῶν οἱ Ἑνετοὶ ἐλαφραγώγησαν καὶ ἐπυρόλησαν τὴν κόμην, κατέσφαξαν δὲ καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς. (Βλ. Π. Κριάση, Ἱστορία τῆς Κρήτης. Τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 213-215). Ἐπίσης εἰς Μαργαριτες μετεκινήθη τὸ 1829 ἡ ἔδρα τοῦ Κρητικοῦ Συμβουλίου. (Βλ. Ἰ. Δ. Μουρέλλου, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἡράκλειον 1950³, σ. 782). Τὸ χωρίον εἶναι πρὸς τοὺς γενετέιρα τοῦ ἥρωος τοῦ Ἀρκαδίου ἠγουμένου Γαβριὴλ (Τ. Βενέρη, Τὸ Ἀρκαδί διὰ τῶν αἰώνων, Ἀθήναι 1938, σ. 146 κ. ἔξ.), τοῦ ὁποίου προτομὴ ἔχει στηθῆ εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν τῶν Μαργαριτῶν, σφύζεται δ' εἰσέτι καὶ ἡ πατρικὴ οἰκία αὐτοῦ ἐνταῦθα.

² Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας περὶ τῆς ἀγγειοπλαστικῆς τῆς νήσου σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὸ ἔργον: R. Hampe - A. Winter, Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern. Mainz 1962 (σ. 1-46 κ. ἀ., πίν. 1-17). Βιβλιογρ. ἀνάλυσιν αὐτοῦ βλ. ὑπὸ Γ. Ἀ. Μέγα εἰς Λαογρ. Κ' (1962), σ. 621-625.

φάσεις τῆς κατασκευῆς τῶν σταμνιῶν, ἐφωτογράφησα δὲ τὰς τῆς κατασκευῆς τῶν πίθων. Κινηματογράφησιν κατασκευῆς πίθων ἐπραγματοποίησα παλαιότερον, κατ' Αὐγούστον 1965, εἰς ἐργαστήριον πιθαράδων ἐκ Θραψανοῦ Ἑρακλείου, παρὰ τὴν Γεωργικὴν Σχολὴν Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Ρεθύμνης¹.

Εἰκ. 1. Τὸ τροχί. (Κατασκευὴ πιθαριοῦ).

Εἰκ. 2. Ὁ τροχός. (Κατασκευὴ σταμνιοῦ).

Ἰδιαίτερον φροντίδα κατέβαλον διὰ τὴν καταγραφὴν πάσης εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικὴν ἀναφερομένης πληροφορίας, ἰδίᾳ δὲ τῆς σχετικῆς ὀρολογίας.

Οἱ Μαργαριτσανοὶ μαστόροι ἔχουν ἐργαστήρια μόνιμα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐκ Θραψανοῦ ὁμοτέχνους των οἱ ὁποῖοι περιέρχονται καθ' ὁμίλους τὴν νῆσον κατὰ τὴν κεραμευτικὴν περίοδον².

Βασικὸν ὄργανον κατασκευῆς τῶν σταμνιῶν, τῶν πίθων καὶ τῶν λοιπῶν πηλίνων δοχείων ἀποτελεῖ καὶ ἐνταῦθα ὁ ἐκ παραδόσεως κεραμικὸς τροχός, ὁ ὁποῖος διακρίνεται εἰς δύο εἶδη: α) τὸ τροχί (εἰκ. 1), διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πιθαριῶν καὶ ἄλλων μεγάλων δοχείων, καὶ β) τὸν τροχόν (εἰκ. 2), διὰ τὰς στάμνας καὶ ἕτερα μικρότερα δοχεῖα.

¹ Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Τὰ πιθάκια τῆς Κρήτης. Ἡ τεχνικὴ τῆς κατασκευῆς των. Ἡὼς, ἀρ. 110 (1969), σ 5-12.

² Βλ. ἐνθ' ἀν., σ. 7.

Ὡς πρώτη ὕλη χρησιμοποιεῖται τὸ *τσικαλόχωμα*, ἀργιλλώδης γῆ, ἡ ὁποία ἐξορύσσεται ἀπὸ τὸ *πηλιωρόκι*¹ καὶ ἀναμειγνύεται μὲ *λεπίδα*, ἀντιπλαστικὸν χῶμα, διὰ νὰ ἐπιτυγχάνεται ἡ πλαστικότητα τοῦ πηλοῦ, ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἀγγείων ἄνευ στρεβλώσεως καὶ ἡ ἀνθεκτικότης αὐτῶν εἰς τὴν ὄπτῃον.

Εἰκ. 3. Καλαθοπλεκτική. (Μιξόροσμα).

Εἰκ. 4. Ἀσκομαντούρα. (Μαργαρίτες).

Ἡ κατασκευὴ ἐκάστη ἀγγείου ἐκτελεῖται τμηματικῶς, ἵνα, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς κατασκευῆς ἐκάστου τμήματος μέχρι τοῦ νέου, ἀποξηραίνεται τὸ παλαιόν, ὥστε νὰ δύνανται νὰ φορτισθοῦν τὰ τοιχώματά του διὰ νέας ποσότητος πηλοῦ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπομένου.

Β'. Εἰς *Μιξόροσμα* ἐκινήματογράφησα καὶ ἐφωτογράφησα τὸν τρόπον κατασκευῆς τῶν καλαθῶν (εἰκ. 3), κατέγραψα δὲ καὶ σχετικὰς πληροφορίας παρ' εἰδικοῦ καλαθοπλέκτου.

Ἡ καλαθοπλεκτικὴ ἀσκεῖται ἐνταῦθα ἐκ παραδόσεως καὶ ἀποτελεῖ εἰσέτι κυρίαν βιοποριστικὴν ἀπασχόλησιν διὰ πολλοὺς τῶν κατοίκων.

Γ'. Εἰς *Ρέθυμνον* ἐκινήματογραφήθησαν οἱ χοροί: *Σούστα ρεθεμνιώτικη* καὶ

¹ Ἐκ τοῦ μsn. *πηλωρόγιον*. (Βλ. Κ. Ι. Ἀμάντου, Γλωσσικὰ μελετήματα. Ἐν Ἀθῆναις 1964, σ. 232, 374. Γ. Παγκάλου, Περί τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Κρήτης, τόμ. Γ, ἐν Ἀθῆναις 1961, σ. 282, ἐν λ.).

Πεντοζάλης, ἐκτελεσθέντες πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς χορευτικῆς ομάδος τοῦ τοπικοῦ παραρτήματος τοῦ Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων.

Δ'. Τὰ ἠχογραφηθέντα ἴσματα εἶναι κυρίως δίστιχα (*μαντινάδες*), ἐρωτικά ἢ σκωπτικά, τὰ δὲ πολύστιχα ἱστορικά ἢ περιεχομένου λατρευτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ, ὡς λ.χ. *κάλαντα*, τὸ τραγούδι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ μοιρολόγι τῆς Παναγίας κλπ.

Μουσικὰ ὄργανα ἐν χρήσει εἰς τὴν ἐρευνηθεῖσαν περιοχὴν εἶναι ἡ *λύρα*, ἐνίοτε μὲ *γερακοκούδοννα*¹, τὸ *λαγούτο*, ἡ *ἀσκομαντούρα* (*ἄσκαυλος*², εἰκ. 4, *Μαργαρίτες*) καὶ διάφοροι αὐλοὶ (*μαντούρα* κ. ἄ.) ἐκ καλάμου κατασκευαζόμενοι.

Ε'. Ἐκ τῆς εἰς *Μαργαρίτες* καταγραφείσης ὕλης ἀναφέρομεν ὅτι: περὶ τοῦ Διγενῆ κυκλεῖται ἐνταῦθα ἡ παράδοσις ὅτι «στὸ *Λιβάδι*, στῆ *ρεμαθιά Λαγρός*³, στῆ *δυτικῆ μπάντα* (μέρος) εἶναι μιὰ *τρῦπα* στὸ *δέτη* (κρημνὸν) καὶ εἶναι μέσα μιὰ *πέτρα μεγάλη* σὰ *μύλος* καὶ *λένε* πὼς εἶναι ἡ *ἀμάδα* τ ο ὺ Δ ι γ ε ν ῆ. *Τῆνε* πετοῦσε ἀπὸ τὴν ἀπὸ *πέρα* *μπάντα* κ' *ἔμπαινε* στὴν *τρῦπα* μέσα. *Λένε* πὼς ἡ *ἀμάδα* ἤκαμε τὴν *τρῦπα*. *Λέγεται* ἀκόμα πὼς *ἐπάθεινε* ἀπὸ τὴ *μιὰ μπάντα* τσῆ *ρεμαθιάς* *μέχρι* τὴν *ἄλλη* κ' ἤσκυβε κ' ἤπινε *νερὸ* ἀπὸ τὸν *ποταμό*, τοῦ *Λάγγου* τὸν *ποταμό*». (Χφ., σ. 5).

Διὰ τὰς περὶ τοῦ Διγενῆ παραδόσεις σημειοῦμεν ὅτι αὗται ἀπαντοῦν πολλοῦ τῆς Κρήτης, τινὲς δὲ τούτων ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπὸ Ἰω. Κονδυλάκη⁴ καὶ

¹ ἦτοι μικροὺς ἐκ χαλκοῦ κωδωνίσκους, οἱ ὅποιοι ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ δοξαριοῦ τῆς λύρας. (Βλ. Γ. Κουρμούλη, Κρητικά ἀνάλεκτα. Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπ. Α', 1938, σ. 207).

² Βλ. Σπ. Δ. Περιστέρη, Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. τ. 13/14 (1960/61), σ. 52 κ. ἐξ.

³ Τοπων., νοτίως τοῦ χωρίου, περὶ τὰ 600 μ. ἐξ αὐτοῦ. Αἱ λ. *ρεμαθιά* καὶ *λαγρός* ταυτόσημοι.

⁴ Ἡ λ. *δηλοῖ* μικράν, λιθίνην, στρογγύλην καὶ ὁμαλὴν πλάκα. Κατὰ πληθυντικὸν (*οἱ ἀμάδες*) σημαίνει ὁμώνυμον παιδιὰν καθ' ἣν δύο ἢ περισσότεροι ἐκ τῶν μετεχόντων εἰς αὐτὴν ρίπτουν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου τὰ *ἀμάδες* των κατὰ λιθίνου στόχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουν νομίσματα, τὰ ὅποια προσπαθοῦν νὰ καταρτίψουν, χωρὶς ὅμως νὰ διασκορπίσουν αὐτά, ἕκαστος δὲ λαμβάνει ἐκ τούτων ὅσα εὐρίσκονται πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀμάδαν αὐτοῦ παρὰ εἰς τὸν στόχον. (Βλ. λ. ἐν Ἱστορ. Λεξ. Ν. Ἑλλην. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τ. Α', σ. 493).

⁵ Βλ. Ἰω. Κονδυλάκη, Νεοελληνικὴ τῆς Κρήτης Μυθολογία. Δ.Ι.Ε.Ε.Ε. Α' (1883), σ. 275-76 (= Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, Α', 1904, ἀρ. 120-121, σ. 63-64).

Π. Βλαστοῦ¹. Ὁ Ν. Γ. Πολίτης (Παραδόσεις, Β', σ. 751) παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι «αἱ παραδόσεις περὶ τοῦ ἥρωος τῆς μεσαιωνικῆς ἐποποιίας ἡμῶν, τοῦ Διγενῆ, καθ' ὅσον ἀπεμακρύνοντο τῆς κοιτίδος αὐτῶν προσελάμβανον χαρακτηριστὴρα φανταστικώτερον καὶ θαυμασιώτερον. Ὁ γενναῖος Ἀκρίτης ἐν Κρήτῃ προσλαμβάνει τὰς διαστάσεις Τιτᾶνος, σχεδὸν οὐδὲν διατηροῦντος πλέον τὸ ἀνθρώπινον».

Διὰ τὴν γένεσιν τῆς ἀγγειοπλαστικῆς λέγεται ἐνταῦθα ὅτι «μιά φορὰ ἦτανε κάποιος σ' ἓνα χωράφι κ' ἴδρωσε κ' ἔσταξε ὁ ἴδρωσ του στὸ χῶμα κ' ἔκαμε λάσπη. Τὴν ἔτριψε μὲ τὰ δάχτυλά ντον. Ἀπῆς (ἀφοῦ) εἶδενε πὼς ἦτανε μαλακιά, εἶπενε (ἐσκέφθη) πὼς κάποια δουλειὰ θὰ κάνη τοῦτονα τὸ χῶμα καὶ ἀπὸ 'κειὰ ἐξεκίνησεν ἡ τέχνη καὶ κάνουνε τὰ χρειασίδια»². (Χφ., σ. 10).

Διὰ τὸν ἀζώγυρο³ (ἀρχ. ἀνάγυρος ἢ δύσοσμος) πιστεύεται ὅτι, «ἅμα ἔτανε νὰ κρεμάσουνε τὸ Χριστό, δὲ βρέθηκε κανένα δεντρὸ νὰ δώσῃ ξύλο γιὰ τὸ Σταυρό, παρὰ μόνον ὁ ἀζώγυρος⁴, γι' αὐτὸ ἔναι ἀφορεσμένο ξύλο» (Χφ., σ. 87), ἐκ τούτου δ' ἐρμηνεύεται ἡ δυσσομία τοῦ φυτοῦ, ἡ ὁποία ἀλλαχοῦ τῆς Κρήτης ἀποδίδεται εἰς ἀπαγχονισμόν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα μετὰ τὴν προδοσίαν τοῦ Κυρίου⁵.

Τὴν Μ. Παρασκευὴν τοποθετοῦν εἰς τὴν ὄροφὴν τῶν οἰκιῶν κλάδους δάφνης⁶, τὸ δὲ Μ. Σάββατον, μετὰ τὴν τελετὴν τῆς Ἀναστάσεως, *καίουν τὸν Ἰουδαῖο*. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, τελούμενον κυρίως κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως, ἀπαντᾷ, ὡς γνωστόν, πολλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου⁷.

Τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, 23 Ἰουνίου, «*κάνουνε τὸν κ λ ἡ - δ ο ν α*. Μετὰ, ἅμα τελειώσῃ, βάζουνε οἱ κοπελλιές καὶ οἱ ντελικανῆδες (οἱ νέοι), ὅσοι τύχουνε ἐκεῖα, νερὸ στὸ στόμα ντως καὶ πορίζουνε ὄξω (ἐξέρχονται) καὶ ὅποιο ὄνομα ἀκούσουνε πρῶτα τέθιοιο θὰ πάρουν», τελοῦνται δὲ καὶ καθρεπτομαντεῖαι.

¹ Βλ. Π. Βλαστοῦ, Ὁ Διγενής, ἀρχαῖος γίγας καὶ μέγας ἥρωος τῆς Κρήτης. Κρητικὸς Λαὸς Α' (1909), σ. 12-16 [=Κρητ. Ἑστία, χρ. Β' (1951), τευχ. 20, σ. 9-13].

² Ἡ λ. δηλοῖ τὰ πῆλινα γενικῶς ἀγγεῖα.

³ Βλ. *Εὐαγγελίας Φραγκάκι*, Συμβολὴ εἰς τὴν δημώδη ὁρολογίαν τῶν φυτῶν. Ἀθῆναι 1969, σ. 29, ἐν λ. ἀζώγυρας. Περὶ τῆς γραφῆς βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐνθ' ἄν., σ. 295.

⁴ Πρὸβλ. Στ. Κυριακίδου, Ἡ λοιδοριά. Λαϊκὴ παράδοσις περὶ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ. Λαογρ. 7 (1923), σ. 265-274.

⁵ Βλ. Γ. Ν. Αἰκατερινίδου, Ὁ Ἰούδας εἰς τὴν δημώδη παράδοσιν τῆς Κρήτης. Κρητ. Ἑστία, χρ. 19 (1968), τευχ. 187, σ. 460-61.

⁶ Τὸ ἔθος ἐνθυμίζει ὁμοίον ἀρχαῖον. (Βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κύπρον. Ε.Λ.Α. 13/14 (1960/61), σ. 328, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ. Ε.Λ.Α. ἔτ. 3/4 (1941/42), σ. 27-28 (=Λαογρ. ΚΕ', 1967, σ. 139).

Τὴν ἑσπέραν τῆς ἰδίας ἡμέρας αἱ νεάνιδες τοποθετοῦν «*μαύρη ταῆ καὶ ἄσπρη ταῆ* κάτω στὸ μαζελάρι καὶ λένε τρεῖς φορές :

*Μὲ τ' αἰ-Γιαννιοῦ τῆ χάρι,
σπέρνω ἄσπρη ταῆ καὶ μαύρη
καὶ τὸν ἄντρα πὸ θὰ πάρω
νὰ τὸν ὀνειρευτῶ ὁμάδι),*

πιστεύουν δὲ ὅτι θὰ ἴδουν ἐν ὀνείρῳ τὸν μέλλοντα σύζυγον¹. (Χφ., σ. 146-148).

Εἰκ. 5. Εἰκονοστάσι (ἐπὶ τοῦ τοίχου) εἰς διαταίρι. (Μαργαρίτες).

Πυραὶ ἀνάπτονται, πλὴν τοῦ Μ. Σαββάτου (κάψιμον τοῦ Ἰούδα), καὶ εἰς τ' *ἀγικά*², δηλ. κατὰ τοὺς ὄρθρους τῆς Μ. Ἑβδομάδος, ἐπίσης δὲ καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (23 Ἰουνίου) ὅτε *καίουνε τσοὶ Μάηδες*, ἦτοι τὰ κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς πρώτης Μαΐου συλλεγέντα ἄνθη, τὰ ὅποια ἔχουν ἀναρτήσει ἐξωτερικῶς ὑπεράνω τῆς ἐξωθύρας τῆς οἰκίας. (Χφ., σ. 56-57, 148).

Ἡ περὶ ὑπάρξεως δαιμονικῶν ὄντων πίστις φαίνεται ἐκ ποικίλων παραδόσεων καὶ δεισιδαιμόνων ἐνεργειῶν. Οὕτω, τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων *«βάζουνε στὴ παρασθιά (ἐστίαν) ἕνα κόσκινο ἀνάποδα, νὰ μετροῦνε τσοὶ τρυῖπες οἱ Καλικάντζαροι νὰ μὴ μαγαρίζουνε τὸ σπίτι»*. (Χφ., σ. 151).

¹ Βλ. Γ. Ν. Πολίτου, *Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου*. Λαογρ. Γ' (1911), σ. 3-45. (= *Τοῦ αὐτοῦ*, Λαογρ. σύμμεικτα, Γ', σ. 105-144).

² Βλ. λ. ἐν Ἱστορ. Λεξ., ἐνθ' ἀν., τόμ. Γ', σ. 287.

Συνήθεις τόποι συγκεντρώσεως τῶν δαιμονικῶν ὄντων θεωροῦνται τὰ δισταύρια (σταυροδρόμια), διὸ καὶ ἰδρύνονται εἰς αὐτὰ εἰκονοστάσια πρὸς προστάσιαν¹ (εἰκ. 5). «Παλαιὰ μαθαίνανε λύρα στὰ δισταύρια, στὰ ὄρη, νὰ μὴν ἀκούεται πετεινός. Κάνανε ἓνα κύκλο μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι καὶ κάνανε κ' ἓνα σταυρὸ καὶ μετὰ καθίζανε μέσα. Ἔκανε ὁ λυράρης πὼς δὲν ἐκάτεχε νὰ παίζῃ... Ἦθελα νὰ πάη— Παναγία μου βλέπε!— τὸ κακὸ πρᾶμα κ' ἔκανε ἐτσὲ² χωρὶς νὰ πορίζῃ ἀπὸ τὸ κύκλο καὶ τὴν ἔδιδε στὸ κακὸ πρᾶμα κ' ἔπαιζε αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν ἔδινε πίσω στὸ λυράρη κ' ἔπαιζε καὶ ὁ λυράρης μιὰ λύρα ἀπὸ π'αιρνε τ' ἀνθρώπου τὸ νοῦ ὕστερότερα»³. (Χφ., σ. 100).

Ὅταν τὰ παιδιὰ ἀσθενήσουν τὰ πηγαίνουν «στὴν Ἁγία Παρασκευὴ στὸ Λαγγό» ἔχει ἓνα παραθύρι μικρό, βορεινό. Ἐκεῖ τὰ πᾶνε δυὸ Μαρίες, μιὰ ἀπὸ μέσα καὶ μιὰ ἀπ' ὄξω, καὶ δίδει ἢ μιὰ τσ' ἀλλῆς τὸ παιδί τρεῖς φορὲς καὶ γίνεται καλά»⁴. (Χφ., σ. 102).

Εἰς περίπτωσιν βασκανίας παιδιοῦ «γύριζε μιὰ Μαρία σὲ τρία δισταύρια κ' ἔπαιρνε ἓνα ξυλαράκι, ὅτι π'ιανε ἅμα ἴθελα σκόνη, καὶ μετὰ τὸ βάζανε στὸ καψί⁵, σὲ φωθιά, καὶ τσουκνίζανε (ἐθνυμίαζον) τὸ παιδί»⁶. (Αὐτόθι).

Ὅσακις ἐπεκράτει ἀνομβρία ἐτελοῦντο λιτανεῖαι, ὅτε δὲ κακόν τι, ἰδίᾳ λοιμικὴ νόσος, ἠπέιλει τὸ χωρίον, περιεσχοινίζοντο αἱ ἐκκλησίαι. (Χφ., σ. 96 κ. ἑξ.). Τὸ ἔθος τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει, ὡς γνωστόν, ὅμοιον ἀρχαῖον⁷, ἀπαντᾷ πολυλαχοῦ τῆς Κρήτης⁸.

Ἐν τέλει ἀναφέρομεν, ὅτι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς σποραῖς, κατ' Ὀκτώβριον, ἕκαστος γεωργὸς τοποθετεῖ ἐντὸς πινακίου ἀπ' ὅλα τὰ σπορίσιμα, τὰ ὁποῖα εὐχο-

¹ Βλ. καὶ Π. Βλαστόν ἐν Κρητ. Ἔστι, ἐνθ' ἀν., σ. 10, σημ. 1.

² Ἡ ἀφηγήτρια εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μιμεῖται τὴν ὑποθετικὴν κίνησιν τοῦ λυράρη.

³ Πρβλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις Α', ἀρ. 702, σ. 412 - 414.

⁴ Περὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὡς προστάτιδος κατὰ ἀσθενειῶν βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, Ε.Λ.Α. 9/10 (1955/57), σ. 73 - 76. Περὶ τοῦ ἐθίμου τοῦ τρυποπεράσματος βλ. Στ. Ἡμέλλου, Περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ ἐθίμου τοῦ Τρυποπεράσματος. Ἐπετ. Ἐτ. Κυκλ. Μελ. Α' (1961), σ. 515 - 528, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

⁵ μικρὸν πῆλινον θυμιαστήριον.

⁶ Πρβλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Μαγικαὶ καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιδημικῶν νόσων. Ε.Λ.Α. ἔτ. 5/6 (1943/44), σ. 48 (= Λαογρ. 25, 1967, σ. 523).

⁷ Βλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν. Λαογρ. 7 (1923), σ. 493.

⁸ Βλ. ἀνωτέρω, σ. 341 τοῦ παρόντος τόμου, ἔκθεσιν ἀποστολῆς εἰς Ν. Λασιθίου.

λογῶ ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου, περιερχόμενος πρὸς τοῦτο τὰς οἰκίας, καὶ «ἄμα βγάζη πρωτοσπόρι ὁ γεωργὸς τὰ βάζει μέσα καὶ σπέρνει» (χφ., σ. 57). ἄρχεται δὲ ἡ σπορὰ εἰς περίοδον πανσελήνου «γιατὶ γεμῶζει τὸ σπαρμένο» (χφ., σ. 122).

R É S U M É

Rapport sur la mission folklorique au département de Réthymnon (Crète). (26 août - 14 septembre 1968)

par Georges Ékatérinidis

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique qu'il a effectuée du 26 août au 14 septembre 1968 dans les villages Margarites, Mixorouma et Spili du département de Réthymnon (Crète), ainsi que dans la ville de Réthymnon, chef-lieu dudit département. Il s'occupa surtout de filmer et étudier la vie et le travail des potiers (πιθαράδες) dans le village de Margarites, qui constitue un des plus grands centres de poterie artisanale en Crète. Les potiers continuent là-bas à travailler d'une manière traditionnelle, mais la concurrence de la poterie industrielle fait que cet artisanat perd de plus en plus du terrain et tend à s'éteindre.

L'auteur a également filmé le travail des vanniers dans le village de Mixorouma, ainsi que les danses «sousta» et «pendozalis» dans la ville de Rethymnon. D'autre part il a recueilli de la matière folklorique en enregistrant 77 chants et airs populaires et en notant, à Margarites, des informations concernant la vie intellectuelle et sociale des paysans, et des récits populaires se rapportant à l'héros médiéval Digénis. Il a noté aussi des coutumes du culte populaire observées pendant la période de Noël, le jour de l'an et la fête de Pâques, ainsi que des procédés de divination (23 et 24 Juin), de la vie agricole (en particulier des semailles) etc.